

נייר עמדה לוועדה המיוחדת לחיזוק ופיתוח הנגב והגליל

לקראת דיון בנושא: הצורך הדחוף בהקמת מנהלת תקומה בצפון 19.2.2024

קרן רש"י, מהקרנות הגדולות והמשפיעות בישראל, היא ארגון חברתי מבוסס קרן פילנתרופית, אשר פועל מאז הקמתו בשנת 1984 לחיזוק החברה הישראלית באמצעות קידום מוביליות חברתית והנגשת הזדמנויות בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית, בדגש על תחומי החינוך, התעסוקה והרווחה.

קרן רש"י פועלת לקידום הצפון ע"י מתן שירותי חינוך ורווחה באמצעות עמותות יעדים לצפון ומרכז מעשה, קידום התעסוקה באמצעות הרחבת השקעות המגזר העסקי באזור הגליל המזרחי, חיזוק יכולות ניהוליות וארגוניות ברשויות מקומיות, הקמה וליוי של קבוצות אקטיביסטיות הפועלות להשמעת קולם של תושבי הצפון ומתן מענקים לארגוני סנגור הפועלים למען הצפון.

הצפון במהלך מלחמת חרבות ברזל

עם סיום מלחמת לבנון השנייה התקיים שיח פוליטי ער על הצורך בחיזוק הצפון. כמעט עשרים שנים חלפו מאז, והפערים לא רק שלא הצטמצמו אלא התרחבו. מלחמת חרבות ברזל פגשה את צפון מדינת ישראל בשיא חולשתו: השיקום המתבקש מ-2006 לא התממש, תושביו מפונים או מתפנים בתנאים ההולכים ומחריפים, ללא החוסן החברתי-כלכלי הנדרש להם להתמודד עם עול התקופה, ללא אופק לחזרה וללא תקווה לשינוי כשיחזרו.

המרחב הצפוני בישראל כולל מגוון רחב של אוכלוסיות וצורת התיישבות בעלות שונות תרבותית, חברתית וכלכלית, לצד היעדר מטרופולין מרכזי ופרגמנטציה של שירותי ממשל מרכזי. כל אלה מציבים את הצפון בפער בכמעט כל ממד רוחבי: הכנסה לנפש, השתתפות בכוח העבודה, מדדי עוני, תוחלת חיים, הישגים לימודיים ועוד, וסובל מהגירה פנימית שלילית.

מתחילת המלחמה התפנו קרוב למאה אלף תושבים מאזור הצפון במסגרת תוכניות הפינוי ובאופן עצמאי. כיום מספר המפונים והמתפנים עומד על כ-61,800, כמחצית מהם (26,000) מפונים במלונות וכמחצית (25,300) מפונים בקהילה. כמו כן, כ-9,500 תושבים (16%) החליטו להישאר ביישוב. מצב הפינוי המתמשך מביא להתפרקות מבנים קהילתיים וסטטוטוריים תומכים, היעדר גישה לשירותים מרכזיים, פגיעה פיזית ביישובים ובתשתיות, פגיעה במרקם חיים, פגיעה מתמשכת בחוסן וחשיפה לסיכון בהיבט נפשי, כלכלי, חברתי ועוד.

המענים לפינוי בצפון יועדו לפרק זמן מוגבל ולא לשהייה ממושכת. עובדה זו מביאה לכך שמפוני המלונות מתמודדים עם היעדר מוגנות והתנהגויות סיכוניות של ילדים ונוער, בעוד שהמתפנים עצמאית נמצאים ללא עורך, ללא תמיכה רגשית וכלכלית, ובקושי רב למעקב על ידי הרשויות לטובת מתן מענה.

תרחישי חירום אלה המייצרים דחיפות לפעולה כאן ועכשיו – מתרחשים על רקע הקשיים עימם התמודד הצפון בטרם המלחמה, ובכך עשויים גם להחריף תופעות של הגירה שלילית של אוכלוסיות חזקות ופגיעה באמון במוסדות ובתחושת הביטחון. כל אלה מהווים פגיעה אנושה לא רק בצפון, אלא גם בחוסנה החברתי והכלכלי של מדינת ישראל.

חשיבות מעורבותם של תושבי הצפון בקביעת יעדי ההשקעות של המדינה

בדו"ח מבקר המדינה 72א' חלק שני שפורסם ב-2021 כותב המבקר כי התוכנית הלאומית הרב-שנתית לאזור הצפון בהיקף של למעלה מ-17 מיליארד שקל אושרה ללא עבודת מטה מסודרת, בלי שנלקחו בחשבון פתרונות שהועלו ע"י משרדי ממשלה, האשכולות וגורמי שטח. "בהיעדר מסמכים המעידים על עבודת המטה לא ניתן ללמוד מדוע חלק מהפתרונות שהוצעו בעבודות המקצועיות לא קיבלו ביטוי בתוכנית הרב-שנתית, ואם נשקלו חלופות או שנבחנה עלות מול תועלת."

מרבית המשאבים בתוכנית זו אוגמו מתוכניות והחלטות ממשלה קודמות ובמרבית התחומים לא מצא המבקר שיפור במצבם של התושבים באזור, על אף השקעת משאבים מרובים. כך למשל מצא המבקר שהפערים בין מחוז הצפון לשאר המחוזות בנוגע למיטות אישפוז לא צומצמו, הפער בנתוני הזכאות לבגרות בין מחוז הצפון לשאר המחוזות לא צומצם, וחלפו 15 שנה מאז החלטת הממשלה להקים אוניברסיטה בגליל והעבודות להקמתה טרם החלו.

בהתאמה לכך, בסקר שערך המבקר מרבית תושבי הצפון לא דיווחו על שיפור באספקטים שונים של חייהם (בריאות, חינוך, תעסוקה, רווחה).

עוד מוסיף המבקר וכותב ביחס לתוכנית: בתוכנית הרב-שנתית לא נקבעו יעדים מדידים שיאפשרו לבחון את השפעת ההחלטה על התחומים השונים ולא נקבע הגורם האחראי לבחינת האפקטיביות של התוכניות השונות. בפועל, בחינת האפקטיביות של הפעולות הרבות המפורטות בהחלטת הממשלה 2262 לא נעשתה, וגם לא גובשה תוכנית המשכית לתוכנית הרב-שנתית.

לאור דו"ח המבקר עולה הצורך החיוני שתושבים, ארגונים ובעלי תפקידים ברשויות יהיו שותפים בגיבוש התוכנית המשכית לתוכנית הרב-שנתית, וכן בגיבוש הצעות חקיקה ותוכניות נוספות של משרדי הממשלה השונים. התושבים והארגונים מספקי השירותים מכירים היטב את הבעיות בשטח והם יכולים לייצר התאמה מרבית של הפתרונות השונים, כמו גם מעקב אזרחי אחרי הביצוע בשטח. ללא מעורבות כזו, הרי שהשקעת משאבים, גדולה ככל שתהיה, לא תייצר שינוי משמעותי ושביעות רצון אצל התושבים.

הקמת מינהלת אזרחית צפונית

לאור האמור לעיל נדרשת הקמתה של מינהלת אזרחית לצפון שתכלול את פעילות הממשלה בצפון, יחד עם תושב הצפון, לרבות ארגוני החברה האזרחית, רשויות מקומיות ואשכולות:

תוכניות עבודה סדורות וארוכות טווח לשיקום פיזי וכלכלי

הצפון זקוק לתוכנית ארוכות טווח לשיקום פיזי וכלכלי, תוך התחייבות הממשלה לתקצוב משמעותי וארוך טווח. תוכניות אלו צריכות לכלול שיקום ופיתוח האיזור בתחומי חינוך, בריאות, רווחה, דיור, תחבורה ותעסוקה. תחומים אלו משפיעים ומושפעים זה מזה. ביכולתה של מנהלת אזרחית לראות תמונה כוללת ולתת מענה אפקטיבי לסגור תוכניות בתחומים שונים, תוך צמצום הבירוקרטיה הממשלתית ומיצוי משאבים.

תיכלול ויצירת שולחן עבודה מתואם

הצפון סובל מפיצול מובנה הנובע ממבנה הרשויות, נפות משרדי הממשלה, סוגי ההתיישבות וקבוצות האוכלוסייה, פיצול המקשה על עבודה לקידום מטרות אזרחיות משותפות. בנוסף, בעת הזאת פועלות בצפון מספר רב של יוזמות חברתיות ופילנתרופיות שאינן מסונכרות. מנהלת אזרחית משותפת תקים תשתית לעבודה רב מגזרית משותפת החיונית לפתרון הבעיות המורכבות איתן מתמודד הצפון, ותאפשר מיקסום הפוטנציאל הטמון במגוון היוזמות החברתיות והפילנתרופיות.

שיתוף תושבי וארגוני הצפון בקבלת החלטות

כאמור, שיקום אמיתי של הצפון יכול להתרחש רק בשותפות אמיתית עם תושבי הצפון ובלקיחת חלק משמעותי של התושבים בקבלת החלטות. בניגוד להזרמת משאבים ע"י הממשלה שאינה מתואמת עם צרכי השטח, מינהלת הפועלת בשקיפות תאפשר לכלל ה"שחקנים" הפועלים במרחב הצפון לקחת חלק אמיתי בתהליכי השיקום של האזור.

**קרן רש"י קוראת להקמתה בהקדם של מינהלת אזרחית לצפון
ומוכנה לתמוך ולקחת חלק בכל פעילות של המינהלת לכשתקום.**

למידע נוסף:

